

Mironczuk, Jan

Żydzi w dziejach Ostrołęki

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 27, 94-101

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŻYDZI W DZIEJACH OSTROŁĘKI

JEWS IN THE HISTORY OF OSTROŁĘKA

Upływająca w br. 640. rocznica nadania Ostrołęce praw miejskich skłania do refleksji nad zjawiskami, które w dziejach miasta odegrały szczególną rolę. Niewątpliwie należy do nich sprawa 140-letniego pobytu ludności żydowskiej. Stali mieszkańcy żydowscy miasta pojawili się po 1802 roku, za zgodą ówczesnych władz pruskich. Musieli zaś opuścić Ostrołękę na polecenia okupacyjnych władz hitlerowskich w październiku 1939 roku. Po tym wydarzeniu pojawiali się już tylko pojedynczy przedstawiciele społeczności żydowskiej – zaraz po wojnie jako *ocaleni z Zagłady*, by wrócić do swoich domostw (ostatecznie nie zostali), a po upadku systemu komunistycznego w charakterze gości, jako przedstawiciele ziomkostwa powstałego w Izraelu.

Proces przybywania Żydów na ziemie polskie nasilił się w XVI wieku, wobec prześladowań ich w Europie Zachodniej – w Hiszpanii, Francji, a zwłaszcza w Niemczech. Teren Rzeczypospolitej okazał się dla prześladowanych miejscem docelowym. – Nazwę „Polska” po hebrajsku wymawia się jako „Polania” (lub w jidisz „Polin”): *po* – tutaj, *lan* – mieszka, *lin* – spocznij, *ya* – Jahwe. Rabin Mojżesz Isserles (zm. 1572 r.), uczony talmudysta z Krakowa, pisał do swoich współwyznawców w Niemczech: *W tym kraju [Rzeczypospolitej – J. M.] nie ma do nas tak srogiej nienawiści jak w Niemczech. Niech to trwa aż do nadejścia Mesjasza [...] Gdyby Pan nie dał nam tej ziemi jako miejsca schronienia, los Izraela byłby nie do zniesienia*¹. Przez następne stulecia, aż do XX wieku, ziemie polskie stały się dla wyznawców judaizmu prawdziwą ojczyzną, gromadząc właściwie większość światowego żydostwa.

Miejscowa ludność przyjmowała gości z odczuciami takimi jak się przyjmuje nowych osadników. Szlachta polska, a zwłaszcza jej górne warstwy, szybko dostrzegła możliwość wykorzystania Żydów jako dzierżawców, poborców podatkowych, czy ogólnie osób „płacących podatki”. Również duchowieństwo katolickie, mimo związania stanowiskiem soborów i hierarchii kościelnej, postulujących oddzielenie żydów od chrześcijan, chętnie powiększało swoje dochody dzięki egzystencji nowych gości. Niechętnie stanowisko natomiast przejawiało rodzime mieszczaństwo, dla którego przybysze jawili się jako konkurencja w handlu

---

¹ dr, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika.

¹ <http://www.zwoje-scrolls.com/zwoje10/text17p.htm> (dostęp: 15.01.2008).

i rzemiośle. W miastach prywatnych właściciele, dbając jedynie o swoje dochody, mogli zupełnie nie zważać na stanowisko polskich mieszczan. Inna sytuacja mogła być za to w miastach „państwowych” – królewskich, czy wcześniej książęcych.

Ostrołęka otrzymała przywilej na wójtostwo, czyli prawa miejskie, 12 maja 1373 roku od księcia mazowieckiego Siemowita III. W interesującym nas zagadnieniu szczególną wagę miały *Artykuły dla kupców i piwowarów miasta Ostrołęki*, sporządzone przez mieszczan ostrołęckich, a potwierdzone 31 sierpnia 1622 roku przez króla Zygmunta III. Wspomniany dokument był wyrazem troski o uniknięcie konkurencji kupców postronnych. *Kupcom przyjeżdżającym z towarami tekstylnymi i metalowymi przywilej pozwala w dni jarmarczne wykladać towar dopiero w godzinę po południu, a w dni targowe na dwie godziny przed południem*². Kupcom postronnym zabroniono także sprzedaży soli i śledzi, kupowania wosku, łoju, skór oraz robienia i szynkowania piwa i gorzałki. Wspomniany przywilej dla Ostrołęki, odnoszący się co prawda do wszystkich postronnych, wpisuje się więc w ogólne zjawisko nietolerowania Żydów w miastach królewskich – *De non tolerandis Judaeis*. Tak więc do końca Rzeczypospolitej, w czasie spisów ludności zarówno samej żydowskiej, jak i wszystkich mieszkańców nie odnotowano Żydów w Ostrołęce³.

Sytuacja zmieniła się wraz z upadkiem Rzeczypospolitej i przejęciem Mazowsza, w tym i Ostrołęki, przez Prusy. Nowe władze w latach 1797 i 1802 uregulowały po nowemu położenie Żydów, znosząc dawne przywileje miast o ich nietolerowaniu na własnym terenie. Rozporządzenia te, a także późniejsze rugowanie Żydów z terenów wiejskich przez szlachtę, szukającą nowych sposobów na dochody, spowodowały przenoszenie się ich do mazowieckich miast królewskich.

Interesującym świadectwem stosunku władz Ostrołęki do przybywających Żydów była skarga Abrahama Michela złożona na ówczesnego burmistrza Franciszka Brakonieckiego (mianowany w 1808 r., a więc już za rządów Księstwa Warszawskiego), znanego ze swojego gwałtownego temperamentu: *Niżej podpisany kupiec z Pułtusza będąc naięty przez Żyda Haskla do Ostrołęki dla przewiezienia iego córki i rzeczy tamże, żądałem od niego należytości moiey ten niechciał zapłacić, ia udałem się do Pana Burmistrza tamecznego aby mu rozkazał uiścić się mnie, ten mi nie uczynił żadney satisfakcyi, ia prosiłem Pana Burmistrza aby mój interes był przyjęty [...] ten nie chciał tego uczynić, w tym żyd Fiszel mówił do Haskla aby mi nic nie dał. Ja będąc zdesperowanym iż ani Pan Burmistrz nie czyni mi satisfakcyi i ten mi ieszcze przeszkadza, zatym powiedziałem mu, a tobie co do tego, w tym rozgniewał się Pan Burmistrz i za to zaczął mnie bić nietylko pięściami ale złapawszy mnie za włosy wciągnął do drugiej izby i batem zbił, ia iako niewinny i nic przykrego nieczyniący Panu Burmistrzowi uciekam się do sprawiedliwości [...] Świadcami tego wszystkiego są ci dway wymienieni żydzi, i chrześcijan była na ten czas pełna izba w których przytomności byłem skrzywdzony*⁴. Trudno określić, na ile brutalne

² Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Ostrołęka 2002, s. 75.

³ J. Mironczuk, *Żydzi w powiecie ostrołęckim do I wojny światowej*, Ostrołęka 2011, s. 16–18; Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 112–115.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 4437, nlb, Pismo Abrahama Michela z dn. 28 lutego 1810 r. do JW Ministra Spraw Wewn., za: J. Mironczuk, op. cit., s. 25.

zachowanie burmistrza wobec Żyda było pochodną stosunku mieszkańców Ostrołęki do przybywających a niechcianych Żydów, a na ile jego własnego porywczego charakteru. Wydaje się jednak, że przedstawiciel samorządu miejskiego nie mógł pozwolić sobie na takie traktowanie rodzimych współobywateli.

Wedle spisu ludności z 1808 roku, w Ostrołęce i na przedmieściach żyło 2036 mieszkańców, w tym 99 Żydów (ok. 5% ogółu), w 1826 roku – 436 w mieście i 53 na przedmieściach na łączną liczbę 2562 mieszkańców (ok. 19%), a w 1847 roku – 1015 na 2042 wszystkich mieszkańców (ok. 50%)⁵. Ten imponujący wzrost ludności żydowskiej w ogólnej liczbie mieszkańców spowodowany był w głównej mierze przybywaniem jej z obszarów wiejskich do miasta, gdzie spodziewała się znaleźć lepsze warunki do życia. Dodatkowym powodem migracji do miasta była wspomniana polityka rugowania Żydów z terenów wiejskich.

Zgodnie z dążeniami „królewskich” miast mazowieckich, dokąd Żydów „wpuścili” władze pruskie, za rządów Królestwa Polskiego nastąpiły próby „powstrzymania żydostwa” poprzez tworzenie *rewirów*, czyli obszarów, w których mieli zamieszkiwać. Ostrołęcki *rewir*, powstały 25 kwietnia 1826 roku na mocy uchwały Rady Administracyjnej, obejmował tereny na południe od ulicy Różańskiej (obecnie Kilińskiego), a więc m.in. dzisiejsze ulice Mazowiecka, Łęczysk, Berka Joselewicza, Plac 1 Maja, aż do cmentarza (*kirkutu*), na terenie dzisiejszych ulic Poznańska, Korczaka i in. Mimo formalnego zniesienia *rewirów* przez cara Aleksandra II w czerwcu 1862 roku, podział Ostrołęki na strefy „polską” i „żydowską” pozostał przez cały okres koegzystencji⁶.

Zachowane źródła archiwalne, jak akta miejskie, akta stanu cywilnego, czy spisy podatkowe, pozwalają wejrzeć w proces „dorabiania się” Żydów, którzy „na starcie” byli w przeważającej większości bardzo ubodzy, a tylko dzięki określonemu nastawieniu ekonomicznemu (nie oczekiwaniu na wysokie zarobki, przez co wygrywali licytacje na roboty publiczne), a także wyraźnemu umiarkowaniu w spożywaniu alkoholu, w następnych pokoleniach stawali się coraz zamożniejsi⁷. Przekładało się to także na inwestycje publiczne, w tym sakralne, jak budowa Wielkiej Synagogi czy dużego *bejt ha-midrasz*.

Już pod koniec zaborów, w 1906 roku, w guberni łomżyńskiej, w której znalazła się Ostrołęka, sporządzono niezwykle dokładny spis ludności. Na poziomie każdej wsi, przysiółka, kolonii spisano ludność według wyznania i płci, podając równocześnie stosunki własnościowe, w tym liczby domów, budynków gospodarczych, ziemi, z podziałem na grunty uprawne, łąki, nieużytki etc.⁸. W mieście mieszkało wówczas 10 306 osób (6300 mężczyzn i 4006 kobiet), w tym 3962 katolików, 4079 żydów oraz 2123 prawosławnych (głównie żołnierzy, stąd dysproporcje w struktu-

⁵ Za: Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 141, 149, 168. Według spisu ludności z 1810 r. w całym powiecie ostrołęckim na 57 904 ogółu mieszkańców było 4448 Żydów, co stanowiło 7,68% – A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, Ciechanów 1984, s. 313.

⁶ Por. J. Mironczuk, *Sprawa rewiru dla ludności żydowskiej w Ostrołęce (pierwsza połowa XIX w.)*, „Zeszyty Naukowe OTN” 2010, z. XXIV, s. 99–111.

⁷ Por. idem, *Żydzi*, s. 25–51.

⁸ *Pamiętna książka Łomżyńskiej Guberni na 1906 god*, s. 130–149 (*Nasielenije Ostrolenskiego Ujezda*).

rze płci) i 142 luteran. W osadzie Wojciechowice zamieszkiwali głównie żołnierze rosyjscy (przeważnie prawosławni, chociaż także luteranie, muzułmanie i inni), obok nich mieszkało 300 katolików i 50 żydów. Na stacji kolejowej w Ostrołęce, podległej administracyjnie gminie Rzekuń, obok 366 katolików i 316 prawosławnych, mieszkało 310 żydów. Żydzi mieszkali także w objętych dzisiejszą granicą Ostrołęki Kaczynach-Wypychach i Kaczynach-Starawieś (odpowiednio 18 i 11 osób), odpowiednio obok 82 i 329 katolików.

Koegzystencja społeczności polskiej i żydowskiej w Ostrołęce, w gruncie rzeczy spokojna, była dwukrotnie przerywana zniszczeniem miasta w wyniku działań wojennych – 26 maja 1831 roku, podczas bitwy wojsk polskich z rosyjskimi oraz pod koniec lipca 1915 roku przez atakujące wojska niemieckie i broniące miasta wojska rosyjskie. Wydarzenia takie wymagały później dziesięcioleci na „odzyskiwanie” miasta, nie zapominając o ofiarach i ogromnym cierpieniu tych mieszkańców, którym udało się przeżyć wspomniane kataklizmy.

Nowy etap wspólnych dziejów polsko-żydowskich nastąpił wraz z odbudową Rzeczypospolitej w 1918 roku. Trzeba przyznać, że Żydzi niekoniecznie z radością witali tę sytuację; przeważały raczej nastroje wyczekiwania i niechęci: *Wielu z nich było już wówczas silnie zrusyfikowanych, obca im też była polska kultura i tradycja. Nie czuli żadnych związków z powstającym państwem polskim, które jawiło się im jako coś wrogiego, zagrażającego ich dotychczasowej tradycji i stylowi życia*⁹. W tym zapewne tkwiła główna przyczyna „owacyjnego powitania” wojsk bolszewickich przez grupy Żydów w Ostrołęce, w sierpniu 1920 roku. Trzeba jednak przyznać, że nie tylko Żydzi radośnie powitali „władzę radziecką”. W składzie Powiatowego Komitetu Rewolucyjnego przeważali Polacy, a do upokarzających zajęć zagnano nie tylko polską inteligencję, ale i chasydzkich przywódców¹⁰. Po polskiej kontrofensywie i odbiciu Ostrołęki, władze wojskowe ukarały współpracowników bolszewickich nie czyniąc różnic między Polakami a Żydami, co dobrze świadczyło o praworządności II RP.

W odrodzonej Rzeczypospolitej według powszechnego spisu ludności i mieszkań z 30 września 1921 roku, w Ostrołęce mieszkało 5754 katolików (62,9%) i 3352 żydów (36,5%), poza tym 18 prawosławnych i 21 luteran (po około 0,2%); 603 osób wyznawców judaizmu nie zgłosiło natomiast narodowości żydowskiej, wśród prawosławnych jedynie 7 osób zadeklarowało się jako Rosjanie. Odsetek Żydów w Ostrołęce systematycznie spadał: w 1931 roku wynosił 31,5%, a w 1939 roku – około 28%, chociaż w liczbach bezwzględnych następował ich przyrost – o blisko 1000 osób¹¹.

Przełom lat 20. i 30. XX wieku, w związku z wielkim kryzysem gospodarczym, ogólną pauperyzacją i narastającym radykalizmem społeczno-politycznym, przyniósł pogorszenie relacji narodowościowych w Polsce. W Ostrołęce, a zwłaszcza w powiecie ostrołęckim, gdzie wpływy narodowej demokracji pozostawały bardzo doże, również akcentowano „międzynarodowe siły masońsko-żydowskie”. Mimo to w mieście nie doszło do żadnych poważniejszych incydentów antysemickich. Obie społeczności Ostrołęki, polska i żydowska, żyły raczej w izolacji, ale bez

⁹D. Boćkowski, *Rok 1918 a mniejszości narodowe*, „Zeszyty Naukowe OTN” 2009, z. XXIII, s. 133.

¹⁰J. Gołota, *Spoleczność Ostrołęki w dwudziestolecu międzywojennym*, w: Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 250.

¹¹Ibidem, s. 252–254.

wzajemnej wrogości. Wspomnienia żydowskich mieszkańców Ostrołęki, powstałe zagranicą już po II wojnie światowej, przedstawiają własną społeczność w sposób raczej patetyczny, nie sygnalizują wrogości polskiej¹², a trzeba zauważyć, że zwykle bezkrytyczne opisywanie własnej społeczności, współgra z przypisywaniem negatywnych cech drugiej stronie. Tymczasem w *latach trzydziestych w Ostrołęce zawiązały się trzy mieszane polsko-żydowskie małżeństwa, Polacy pojęli za małżonki Żydówki*¹³, co dodatkowo świadczy o poprawnych relacjach.

1 września 1939 roku III Rzesza napadła na Polskę. Po zajęciu Ostrołęki przez Niemców 10 września sytuacja Żydów zmieniła się gwałtownie. 4 października 1939 roku, na polecenie władz okupacyjnych, Żydzi opuścili miasto i udali się w stronę Łomży, część ku Ostrowi Mazowieckiej¹⁴, pod okupację radziecką, a potem dalej, w głąb utworzonej przez ZSRR tzw. Zachodniej Białorusi. Później, po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, przejęci przez hitlerowców, zostali skierowani do gett (najwięcej Żydów ostrołęckich znalazło się w gettach w Wilnie i Słonimiu, z których większość została wymordowana w listopadzie 1941 r.), a następnie do obozów zagłady, przeważnie do Treblinki¹⁵.

Spośród Żydów ostrołęckich około 150 udało się przetrwać Holocaust. Ocaleli głównie na terenie ZSRR, jedynie około 20 osób przetrwało w okupowanej Polsce¹⁶. Kilkanaście osób zostało zamordowanych, przeważnie wiosną 1944 roku przez uzbrojone grupy Polaków¹⁷; nie odnaleziono jednak materiałów wskazujących na postępowanie sądowe wobec winnych zbrodni w powiecie ostrołęckim, jak to miało miejsce np. w sąsiednim regionie łomżyńskim¹⁸. W innej zupełnie sytuacji znalazło się kilkunastu Żydów ostrołęckich, którzy przetrwali dzięki heroicznej postawie innych Polaków¹⁹.

Wydarzenia II wojny światowej, zwłaszcza działania nazistów, zdeprecjonowały obraz Żyda w polskim społeczeństwie. Uwidocznili się to choćby w sprawie

¹² *Księga Żydów ostrołęckich*, Ostrołęka-Tel Awiw 2002 (wyd. drugie), tłum. A. Ćwiakowska, Z. Drezner, Sz. Raczyńska, przedmowa J. Gołota. Wydanie z 1963 r., pod red. I. Iwri, powstało w języku hebrajskim (*Sefer Kehilat Ostrolenka*) i jidysz (*Buch fun Ostrolenker Kehila*), niektóre teksty w obu językach.

¹³ J. Gołota, *Spoleczność Ostrołęki*, s. 267.

¹⁴ Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 293.

¹⁵ J. Gołota, *Losy Żydów ostrołęckich w czasie II wojny światowej*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1999, nr 3 (187), s. 23–35.

¹⁶ *Księga Żydów ostrołęckich. Suplement – Żydzi ostrołęccy w Związku Sowieckim podczas II wojny światowej*, Ostrołęka-Tel Awiw 2004, s. 20.

¹⁷ *Księga Żydów ostrołęckich*, s. 340 (mowa o łącznie 16 Żydach zamordowanych w lasach między Łomżą i Ostrołęką), s. 390; T. Grzybowski, *Relacja z udziału organów Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej w walce o utrwalenie władzy ludowej na terenie pow. Ostrołęka*, Warszawa, 30 IV 1977 r. (mps). Ostatnie opracowanie podaje brutalne szczegóły, np. sposób zamordowania Icka Nagórnego, którego wcześniej ukrywał jeden z gospodarzy we wsi Siemiątkowo gm. Troszyn, potwierdza także wzmiankowany w *Księdze Żydów ostrołęckich* mord kilkunastu Żydów na bagnach, 1 km od wsi Podosie gm. Miastkowo, w miejscu zwanym przez miejscową ludność Madagaskarem.

¹⁸ Poza głośną później sprawą Jedwabnego (K. Persak, *Akta procesu z 1949 roku dwudziestu dwóch oskarżonych o udział w zbrodni na ludności żydowskiej w Jedwabnem*, w: *Wokół Jedwabnego*, pod red. P. Machcewicza i K. Persaka, Warszawa 2002, t. 2. *Dokumenty*, s. 415–712), Sąd Okręgowy w Łomży prowadził także inne sprawy, a ich akta znajdują się w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

¹⁹ Zob. *Księga Żydów ostrołęckich*, s. 377, 391–392.

zamordowania Mejera Sznajdera z Choroszczy na stacji kolejowej koło Goworowa, w maju 1946 roku: *Interesująca była relacja straży [Straż Ochrony Kolei – J. M.] odprawiającej pociąg olsztyński [z Olsztyna przez Ostrołękę do Białegostoku – J. M.] gdy dowiedzieli się w Ostrołęce o fakcie zabicia Żyda przez bandytów: „skurwy syny Żydy, kto ich lubi i kto ich chce mieć?!”²⁰. Brutalizacja życia społecznego, wydobyta w okresie wojny, nie ustała wraz z jej zakończeniem. Dodatkowym czynnikiem była właściwie wojna domowa, gdzie z jednej strony stanęły władze komunistyczne instalowane i wspierane przez siły radzieckie, a z drugiej strony podziemie zbrojne; obok znalazły się zwykle grupy przestępcze wykorzystujące posiadaną broń. Żydzi zostali automatycznie wepchnięci przez część społeczeństwa polskiego pod szyld „komunistów”, co było grubym uproszczeniem, a wręcz nieporozumieniem.*

Po wojnie pojedynczy Żydzi pojawiali się w Ostrołęce, ale nie powstał tu żaden komitet żydowski, który próbowałby organizować życie „ocalałych z Zagłady”, jak określano tę resztę społeczności żydowskiej, której udało się przeżyć Holokaust. W sprawozdaniu sytuacyjnym starosty ostrołęckiego za maj 1945 roku czytamy: *Na terenie powiatu mieszkańców stałych innej narodowości zanotowano: Rosjan 25, Ukraińców 25, Białorusinów 2, Żydów 1, poza tym ludność polska*²¹. W późniejszym okresie nie odnotowywano już żadnego „przedwojennego” Żyda ostrołęckiego.

Innym problemem było pozostawione mienie żydowskie, a właściwie nieruchomości: domy prywatne, zakłady, miejsca użyteczności publicznej, parcele. Władze administracyjne Ostrołęki, zgodnie z wytycznymi władz centralnych, przejmowały „mienie opuszczone”, nie używając wcale określeń typu „żydowskie”, „byłe żydowskie”. Analizując materiał archiwalny z posiedzeń miejskich władz administracyjnych odnosi się wrażenie, jakby Żydów nigdy nie było w Ostrołęce²².

Wraz z upadkiem systemu komunistycznego w Polsce „kwestia żydowska” ponownie odżyła także w Ostrołęce. Nastąpiły wizyty przedstawicieli ziomkostw żydowskich z Izraela i USA, a także rewizyty przedstawicieli władz Ostrołęki i Towarzystwa Przyjaciół Ostrołęki. W sierpniu 1991 roku został odsłonięty Pomnik Pamięci przy ul. Poznańskiej, którego budulcem zostały ocalałe macewy. Dzięki staraniom Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego i Załmana Dreznera, ziomka ostrołęckiego, zamieszkałego w Izraelu, w 2002 roku zostało ukończone tłumaczenie na język polski księgi wspomnieniowej Żydów zamieszkujących Ostrołękę i okolice przed 1939 rokiem oraz „ocalałych z Zagłady”. Ostatnim wreszcie akordem wzajemnych relacji było symboliczne pochowanie kości żydowskich z terenu dawnego kirkutu w maju 2010 roku, w związku z trwającą wcześniej przebudową ulicy Korczaka.

²⁰ Żydowski Instytut Historyczny, *Relacje z czasów zagłady*, sygn. 301/1976, Relacja złożona przed Wojewódzką Żydowską Komisją Historyczną w Białymstoku 30 października 1946 r. Relację składał Icchak Sznajder, świadkiem relacji był przewodniczący WŻKH mgr Menachem Turek, protokołował dr Szymon Datner.

²¹ Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, Urząd Wojewódzki Warszawski, sygn. 136, Sprawozdanie sytuacyjne starosty ostrołęckiego za miesiąc maj 1945 r., za: H. Maćkowiak, J. Kijowski, *Polskie Państwo Podziemne i operacja „Burza” w ostrołęckim Obwodzie AK oraz powiat ostrołęcki w pierwszych latach powojennych*, Ostrołęka 2005, s. 111.

²² Szerzej o tym por. J. Mironczuk, *Ostrołęka bez Żydów – kwestia żydowska w powiecie ostrołęckim po II wojnie światowej* (praca w przygotowaniu do druku).

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła archiwalne

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (Księgi miasta Ostrołęki 1809–1846).
 Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego, Relacje z czasów zagłady (Relacje odnośnie powiatu ostrołęckiego).
 Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, Urząd Wojewódzki Warszawski (Sprawozdania sytuacyjne starosty ostrołęckiego).

II. Źródła drukowane i internetowe, wspomnienia
<http://www.zwoje-scrolls.com/zwoje10/text17p.htm> (dostęp: 15.01.2008).

- Księga Żydów ostrołęckich* 2002 (wyd. drugie), tłum. A. Ćwiakowska, Z. Dreznier, Sz. Raczyńska, przedmowa J. Gołota, wydawnictwo TPO i OTN im. A. Chętnika, Ostrołęka-Tel Awiw.
Księga Żydów ostrołęckich. Suplement – Żydzi ostrołęccy w Związku Sowieckim podczas II wojny światowej. 2004. Ostrołęka-Tel-Awiw.
 „Pamiętna książka Łomżyńskiej Guberni na 1906 god”.
Persak K. 2002. *Akta procesu z 1949 roku dwudziestu dwóch oskarżonych o udział w zbrodni na ludności żydowskiej w Jedwabnem*, w: *Wokół Jedwabnego*, pod red. P. Machcewicza i K. Persaka, t. 2. *Dokumenty*, Warszawa.

III. Opracowania

- Boćkowski D. 2009.** *Rok 1918 a mniejszości narodowe*, „Zeszyty Naukowe OTN”, z. XXIII.
Gołota J. 1999. *Losy Żydów ostrołęckich w czasie II wojny światowej*, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, nr 3 (187).
Gołota J. 2002. *Spółeczność Ostrołęki w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Ostrołęka.
Grzybowski T. 1977. *Relacja z udziału organów Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej w walce o utrwalenie władzy ludowej na terenie pow. Ostrołęka*, Warszawa (mps).
Kijowski J. 2002. *Dzieje Ostrołęki 1944–2000*, Wydawnictwo TPO–OTN im. A. Chętnika, Ostrołęka.
Kociszewski A. 1984. *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, Ciechanów.
Maćkowiak H., Kijowski J. 2005. *Polskie Państwo Podziemne i operacja „Burza” w ostrołęckim Obwodzie AK oraz powiat ostrołęcki w pierwszych latach powojennych*, Wydawnictwo OTN im. A. Chętnika, Ostrołęka.
Mironczuk J. *Ostrołęka bez Żydów – kwestia żydowska w powiecie ostrołęckim po II wojnie światowej* (praca w przygotowaniu do druku).
Mironczuk J. 2010. *Sprawa rewiru dla ludności żydowskiej w Ostrołęce (pierwsza połowa XIX w.)*, „Zeszyty Naukowe OTN”, z. XXIV.

Mironczuk J. 2011. *Żydzi w powiecie ostrołęckim do I wojny światowej*, Wydawnictwo OTN im. A. Chętnika, Ostrołęka.

Niedziałkowska Z. 2002. *Ostrołęka. Dzieje miasta*, wyd. czwarte, Wydawnictwo TPO–OTN im. A. Chętnika, Ostrołęka.

STRESZCZENIE

Praca odnosi się do roli, jaką odegrali Żydzi w dziejach Ostrołęki. Historia Żydów ostrołęckich to zaledwie 140 lat – od zezwolenia zaborczych władz pruskich na wejście do miasta do nakazu okupacyjnych władz hitlerowskich, by opuścili Ostrołękę. Historia ta ma jednak własną specyfikę i swoisty koloryt.

SŁOWA KLUCZOWE: Ostrołęka, Żydzi, miasto

SUMMARY

The article refers to the role of Jews in the history of Ostrołęka. It is only 140 years of the Jewish history in this town – from the permission of the annexationist Prussian authorities to enter the town until the order of occupational Nazi authorities to leave Ostrołęka. However, the history of Jews has its own specificity and peculiar tone.

KEYWORDS: Ostrołęka, Jews, town